

Próbapremier Győrött

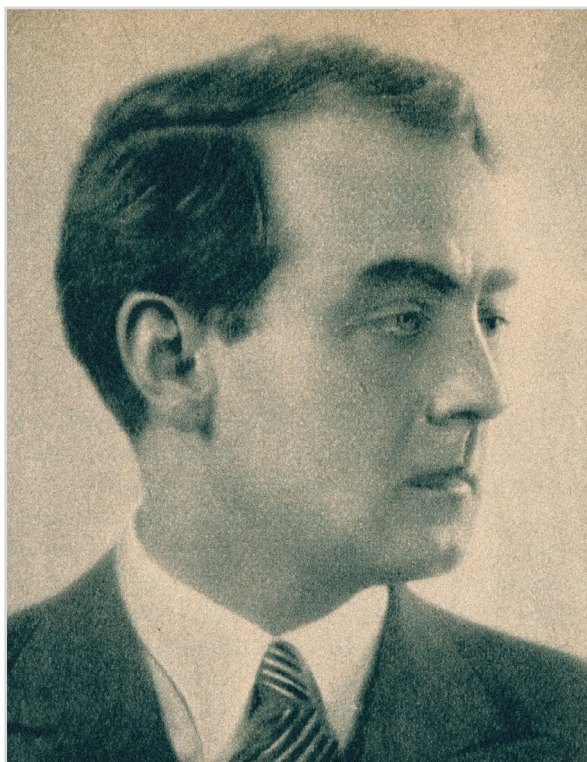
Zilahy Lajos: *Úrilány*

Bárdos Artúr *Játék a függöny mögött* című, 1942-ben megjelent könyvében a Belvárosi Színház egyik legsikeresebb bemutatójáról szólva érdekes epizódról számol be. A társulat 1935. november 8-án, pénteken mutatta be Zilahy Lajos *Úrilány* című vígjátékát Budapesten. Néhány nappal korábban, november 4-én és 5-én, hétfőn és kedden azonban próbabemutatóra került sor a győri közönség előtt. A darab írójának ugyanis az volt a meggyőződése, „hogy Magyarországon is meg kell honosítani az amerikai és angol »try out« intézményét, vagyis, hogy előbb a vidéken kell bemutatni a darabot, hogy az ottani közönségen kipróbált dramaturgiai és előadásbeli tapasztalatokat a fővárosban aztán értékesíteni lehessen”.¹ Bárdos hét év távolságból „mulatságos kísérletnek” nevezte az eseményt, megállapítva, hogy a próbálkozást nem kísérte siker.

Valószínűleg nem került volna Zilahy Lajos kezdeményezése érdeklődésünk középpontjába, ha Bárdos Artúr hagyatékából, amely hosszú lappangás után jutott az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet gyűjteményébe, nem bukkan elő egy fénykép a győri vállalkozásról. Ezen a felvételen négy férfi ül a nézőtéren: Bárdos Artúr rendező és Zilahy Lajos író mellett ott találjuk Valló Sándor győri „kultúr tanácsnokot”, és, ami még ennél is érdekesebb: vitéz Haász Aladár miniszteri tanácsost. Haász az 1930-as évektől a Vallás- és Köznevelési Minisztérium művészeti ügyosztályának vezetője, egyúttal a vidéki színészet és a színészképző iskolák felügyelője. Ha ő is megjelent Győrben, az előbemutatónak művelődéspolitikai jelentőséget tulajdonítottak. Tovább kutatva a színházigazgató gyűjteményében, Zilahy Lajos 1935 szeptemberében írott leveleiből az is kiderül, hogy az *Úrilány* megszületését alapos dramaturgiai munka kísérte. Az újonnan felbukkant források tehát azt előlegezik, hogy érdemes feltárni a bemutató körülményeit, nem törődve azzal, hogy mi volt Bárdos 1942-ben megfogalmazott véleménye. Úgy véljük, nemcsak a Belvárosi Színház történetéhez szolgálunk fontos adalékokkal – kutatásunk kedvet adhat ahhoz is, hogy valaki összegezze végre Zilahy Lajos drámaírói munkásságát, s bemutassa az író színházi tevékenységét.

Zilahy Lajos Bárdos Artúr színházában

Az *Est* című napilapban 1935. augusztus 24-én jelent meg az első hír arról, hogy a Belvárosi Színház Zilahy Lajos új művének bemutatójára készül. A színház művészeti igazgatója, Bárdos Artúr nyilatkozatában utalt arra, hogy nem ez az első találkozása az íróval. Amikor 1932-ben, a Révai utcában megalapította a Művész Színházat, az új intézményt Zilahy *Tűzmadár* című művével nyitotta meg. Mivel a színjáték diadalt aratott, Bárdos szeretett volna egy újabb darabot műsorra tűzni tőle: „a *Tűzmadár* sikere után Zilahy Lajosnak egyik novellája került a kezembe, amelyben kitűnő darabtemát láttam. Arra kértem Zilahyt, írja meg nekem minél sürgősebben vígjátéknak ezt az ötletet. Beszélgetésünk eredménye az lett, hogy megállapodást kötöttünk, és hamarosan elkészült az első felvonás.

Zilahy Lajos,
1929
© Wikimedia
Commons

¹ BÁRDOS Artúr: *Játék a függöny mögött*. Bp., Dr. Vajna és Bokor, 1942, 158.

De akkor az író más irányú, sürgősebb munkásság foglalta el, és nem folytatta a darabot. Most aztán megint sikerült rábírnom, hogy ezt a kedves témát folytassa. Igaz, hogy most már egészen mássá kezd alakulni a darab, de ebben az új elgondolásban még vonzóbb, és még sikert ígérőbb.”²

Az említett novella *Családi kör* címmel, 1934-ben, az *Új Idők* című hetilapban jelent meg, három folytatásban.³ A főszereplőt – csakúgy, mint az *Úrilány* című színműben – Jankának hívják, s családi körülményei is hasonlóak. Szülei és testvérével az impériumváltás után Erdélyből Budapestre menekül, és egyedül ő kap a fővárosban munkát. Ebből a nyolcvan pengőből kell négyüknek megélniük. A jó szerencse azonban rámosolyog, és összebarátkozik a házban lakó kokottal, Kamillával, aki megsajnálja Jankát, és úgy véli, szüksége van egy kis gondtalan pihenésre. Vonatjegyet vált a lánynak Bécsbe, szobát foglal a Sacherben, kölcsönadja fényűző ruháit és egy márkás bőrdöntöt, amellyel kizárólag gazdagok utaznak. De Janka Bécsben nem a Sacherbe megy, hanem továbbutazik gyermekkori iskolatársához, akivel a világot járt bőrdönt segítségével elhiteti, hogy boldogan utazgat, ahogyan kedve tartja, mert édesapja rendkívül gazdag lett. A lány unszolására a birtokon marad, ahová kisvártatva becsempészi családtagjait: munkát szerez édesanyjának, édesapjának és testvérének. A csalást barátnője bátyja felfedezi, de nem leplezi le Jankát, mert addigra már beleszeretett. Nagy vonalakban ez a novella cselekménye, van benne néhány fordulat, véletlen, sőt a drámákra jellemző összecsapás is – nem csoda, hogy Bárdos Artúr úgy érezte, ebből a témából érdemes színdarabot írni.

Az *Est*-ben megjelent, már idézett nyilatkozat szerint hamar elkészült az első felvonás, amely ugyan nem egészen a novella cselekményét követte, de ígéretes vígjátékot körvonalazott. Zilahy azonban pihentette a témát, és a fonalat csak 1935 nyarán vette fel ismét. Akkor is csak azért, mert valószínűleg szerződés kötelezte, hogy az újdonságot az 1935–1936-os évadban színre viszik a Belvárosi Színházban. Szerencsére az 1935. szeptember 13-án bemutatott darabot, Ralph Benatzky *Az esernyős király* című zenés játékát nagy érdeklődéssel fogadta a közönség, így volt még idő arra, hogy az író és Bárdos Artúr az *Úrilány* végső formáját kialakítsa. Mivel csak Zilahy Lajos Bárdos Artúrhoz intézett sorait ismerjük, és a színjáték kéziratváltozatai sem maradtak fenn, a teljes alkotási folyamatot nem lehet rekonstruálni. Azt azonban megállapíthatjuk,

hogy a Belvárosi Színház vezetője jó néhány dramaturgiai tanáccsal látta el a drámaíró, aki alaposan megfontolta az ajánlásokat, valamint újabb és újabb verziókkal állt elő. Feltűnő viszont, hogy néhány javaslatot, amelyeket Bárdos a színpadi hatás érdekében tett, Zilahy megkérdőjelezett. Azzal indokolta kételkedését, hogy majd csak a főpróba közönségének reakcióján lehet lemérni, hogy helytálló-e a rendező érvelése. „Ez is olyan dolog, ami papírosról nem ítéltető meg” – írta, majd zárójelben hozzátette: „Szeged!”⁴

Levele végén meg is indokolta, miért utalt többször a Tisza-parti városra. Úgy látszik, Zilahy már korábban felvetette Bárdosnak, hogy a premier előtt a vidéki nagyvárosban játsszák el a darabot: „Szegedet azért tettem néhányszor zárójelbe, mert egyre jobban érzem a fontosságát. Még az is ideális volna, ha csak egy hétfői előadást áldoznátok fel. Kettő vagy három persze jobb volna. Utána Pesten még két próba, és aztán a főpróba. Hidd el, ez nálunk úttörő dolog volna. Nem ostobaság ez, amit az angolok kitaláltak. Szinte bizonyosra veszem, hogy ingyen vasúti szállítást kapunk, esetleg kedvezményeket is. Ez kultúrmisszió, a sokat emlegetett vidék és főváros kapcsolata. Lemegyek Szegedre előre, és mindent elintézek.”⁵ Ám az 1935. szeptember 23-án kelt levélben olvasható szegedi terv soha többé nem került szóba.

A fővárosi napilapok 1935. szeptember 27-től ismét foglalkoztak az új Zilahy-bemutatóval. Közölték, hogy a Belvárosi Színház előadásának Bulla Elma lesz a főszereplője, de még ideiglenes címen emlegették a művet (*Csónak a viharban*, illetve *Fiastyúk*). Csak október 4-én, *Az Est*-ben jelent meg, hogy a háromfelvonásos, hat képből álló színjátéknak *Úrilány* a címe, s Bulla mellett Páger Antal játssza a főszerepet. Október 18-ig újabb és újabb színészek nevével gyarapodott a Zilahy-darab színlapja. A Belvárosi Színház tagjai – Mezei Mária, Mihályffy Béla, Nagy György – mellett vendégként fellépett Vízvári Mariska, Bársony István, Rózsahegyi Kálmán és Vidor Ferike. Az unalmas, kötelező elemeket tartalmazó kommunikék azonban hirtelen új irányt vettek, mert 1935. október 19-én a *Függetlenség* című lap arról írt, hogy „[n]emcsak a budapesti, hanem az országos színházi világnak szenzációja van: a Belvárosi Színház igazgatósága elhatározta, hogy Zilahy Lajos *Úrilány* című új darabját kitűnő szerzőjének határozott kívánságára nem [a] Petőfi Sándor utcai otthonában, hanem Győrött, az új Kultúrház színházi termében mutatja be.”⁶

² Zilahy Lajos új vígjátéka a Belvárosi Színházban = *Az Est*, 1935. augusztus 24. 6.

³ ZILAHY Lajos: *Családi kör, amelynek hallatára A. J. megcsóválja a fejét* = *Új Idők*, 1934, I. kötet, 13–17.; 46–50.; 82–86.

⁴ ZILAHY Lajos levele Bárdos Artúrnak. Karlsbad, 1935. szeptember 23. OSZMI Kézirattár Gy/2092.

⁵ Uo.

⁶ (h. k. dr.): Zilahy Lajos új darabját Győrött mutatja be a Belvárosi Színház = *Függetlenség*, 1935. október 19., 6.

Természetesen az újdonságyszámba menő vállalkozásról Zilahy Lajos is nyilatkozott: „Amerikában és Angliában Tryout-nak (Próbáld ki) hívják azt, amikor a New York-i vagy londoni színházigazgató darabját először más, kisebb városban mutatja be, és az ősbemutató tanulságait levonva, újabb próbák után hozza ki csak a saját színházában. Magam győződtem meg arról, mennyire helyes ez a szokás, és már régóta szerettem volna darabjaimat egy ilyen »Próbáld ki«-nek alávetni.”⁷ A cikkből kiderül, hogy azért Győrre esett a választás, mert a város új Kultúrházának színpada és nézőtere emlékeztetett a legjobban a Belvárosi Színházéra.

Néhány nappal később, október 23-án már azt olvashatták az érdeklődők, hogy ki is tűzték a győri próbabemutató időpontját: a társulat 1935. november 4-én viszi színre Zilahy Lajos *Úrilány* című vígjátékát.

Új Kultúrház Győrben

Bizonyára nem csak a vonzó játszóhely miatt választották Szeged helyett Győr városát a „try out” helyszínéül. Közrejátszhatott a döntésben az is, hogy a Dunántúl egyik legjelentősebb települése mindössze százhusz kilométerre fekszik a fővárostól, és közúton is jól megközelíthető. És azzal is lehetett érvelni, hogy ez a kísérlet milyen jól illeszkedik ahhoz a sokat hangoztatott tervhez, amely a főváros és a vidék kulturális közeledését tűzte célul.

De a játszóhely önmagában is vonzó lehetett, hiszen újonnan épült, és oly jól sikerült a tervezés és a kivitelezés, hogy a *Tér és Forma* című folyóirat is megemlékezett az új multifunkcionális közösségi térről. Érdeemes hosszabban idézni a színházteremről szóló leírást: „Az épület magva az erkéllyel együtt 600 ülőhellyel ellátott nagy színházi terem [...]. A színpad felé tölcészerűen szűkülő alaprajzú nézőtér hossza 19,30 méter, szélessége 13,60 méter, a színpad 10 méteres rivaldanyílással nyílik a nézőtérre a sülyesztett zenekar fölé. [...] A monumentális hatású és nemes egyszerűségű nézőtér mahagónifával burkolt színpadi nyílással és a két proscénium páhollyal, valamint az ugyancsak mahagóni burkolattal ellátott erkély mellvéddel, és az 1,50 méter magasságig szintén mahagóni sima burkolatú oldalfalakkal igen kellemes harmóniába olvad a narancsvörös szövettel bevont oldalfalakkal, és a vörös bársonnyal kárpitozott fekete faszékekkel. A szellőző nyílásokkal tagolt hófehér mennyezet, és a reflektorok fényében csillogó, nehéz ezüstszerű színházi függöny oly kellemes hatású, hogy a néző a főváros valamelyik előkelő színházába képzelheti magát.”⁸

⁷ Uo.

⁸ MARKOVICS Sándor: *Kultúrház Győrben = Tér és Forma*, 1936, 8. sz., 235–236.

12
MO

Gyöngyössy Imre

Találkozásaim Zilahy Lajossal

Zilahy Lajos a Két fogoly forgatásán, tőle jobbra Székely István, balra Jávör Pál

TÜRELMET KÉREK, különösen a fiataloktól, akik életrejtési adatokat, irodalmi, kultúrpolitikai méltatást várnak tőlem.

Idősebb barátaim talán megértik: ahogy múlnak az évek, életünknek egyre több olyan szereplője gyűlik körém, akiket mindig is szeretet által megvilágított „közlekedés”, szubjektív szemzőből láttunk.

Zilahy Lajos emlékeztetése foglalta majd az irodalomtörténet, a világ egyik legolvasottabb „best-seller” írója megtalálja helyét a hazai irodalmi panteonban is. Nemcsak író volt, hanem filmművész, tevékeny, országos méretekben gondolkodó mecénás is.

Zilahy Lajos számomra az a „Lajos bácsi” marad, aki gyerekkoromtól szinte halála napjáig feltűnt ugyancsak kalandos életében, hogy egy-egy atyai készlettel, nagyon is hétköznapi módon.

Ahogy az öregkor meséjére érünk, egyre jobban érezzük, hogy múltunknak titokzatos, négy szűkszerű dramaturgiája volt. Mennél inkább távolunk körülöttünk a földrajzi, történelmi határok, annál jobban felszökken valamilyen tér-idő egy-egy s, életünk állandó szintársulataival. Távolság és közelség egyaránt jelentéktelenebbé válik: egyre jobban „hazatalálunk”. Ezek már Lajos bácsi gondolatai is. Valami ilyesmire beszélgettünk 1974-ben, halála hónapjában, a zuglói Aranyhalban című kisfilmben. „Irti csak időrendben, vagy belső sorrendben lehet. Mindenképp – rendben” – mondta.

Megpróbálom.

Valószínűleg Lajos bácsi az oka, hogy filmes lettem. „Megrázom” negatív filmelményben részesített.

A *Halalos tavasz* premierjének évében, „magyar” Komáromban, nagyváraként voltunk látogatásban. (Az irredentizmus éveiben még különbséget tettek a Duna két partján fekvő város – „cseh” és „magyar” Komárom – között. A helyszín Zilahyval való találkozásaimban „viszajátszik.”) Szüleim Tolna megyéből Kaposvárra jártak mozi-ba, így szinte karótlóként kellett hogy részt vegyek – főleg alva – mozilátogatásaikban. A *Halalos tavasz* Komáromban akartuk „megnézni” –

1948-ban, tisztogatás közben, kis Zilahy kezében elűl a légpuska. Azonnal meghal.

1968: Az Oscar-díjas Ján Kádár (alias Kádár János) és rendezőtársa, a cseh Elmar Klos cseh-amerikai koprodukciós filmet szerveznek Zilahy *Valami víz a víz* (angol címe: *Adrift*) c. regénye alapján. A forgatókönyv első változatát ismert amerikai forgatókönyvíró írja – méregdrágán. Leadja a forgatókönyvet. Kifizetik. A forgatókönyv használhatatlan. (Egy magyar író az ötödik változatánál sem lehet kész. Jobb családegényt írni.) Olcsóbb, de kitűnő cseh írók kényszerűen felhagyják a forgatókönyv biztató, de írja közben ismeretlen helyre emigrál.

EKKOR LÉP Lajos bácsi a „ringbe”. Nagy csemmóniával a jogosítvány tengerparton dolgoznak a rendezők és a szerzők. (Lajos bácsi közben „Pest közelében”, Újvidéken vett házat.) Anekdoták keringenek spórolásáról. Miközben a többiek hangulatos tengerparti kiskocsmákban esznek, Lajos bácsi halfejekből főz magának halászelevet. Ma már tudjuk: absztinenciájuk tudatos vállalás volt Piroka néniével fiuk halála után. Külföldön élő tehetséges fiatal írók számára léteített alapítványukra „spóroltak”.

Lajos bácsi, a magyar filmtörténet egyik korszájának „filmöröszárja” bejelenté a rendezőknek, hogy ő már nem képes az új magyar filmekhez méltó forgatókönyvet megírni. Erre egyedül egy „otthoni” fiatal magyar író az illetékes.

Ján Kádár barátja, az áldott emlékü Ranódy László segít, akinek emberi, művészi, közéleti hiányait ma is érezzük. Számomra is teljesen váratlanul, engem ajánl.

Később, helyszíneresés közben, 25 év után, újra egy „cseh” komáromi étteremben találkozom Lajos báccsal. Ugyanaz a szikár arc, kutató szemek – én kisdíktént izgulva várom véleményét a forgatókönyvről. Elmondja, hogy tőtte őt épp egy komáromi borbéli íróvá. Miután első regényét elolvasta, ingyen megnyitva. Tehát mostantól kezdve ettem számlámat ő fizeti! Levelet is írt: „... boldog, hogy van valaki, aki jobban tudja, amit neki kellene tudnia”. Megörülünk a régi ismeretségnek.

Miután Ján Kádár is emigrál, a filmet Pesten vágnak két klasszikus vágóval, Morell Mihállyal és Boronkay Sándorral. Bécsben, majd New York-ban dolgozunk tovább.

Lajos bácsi New York-i bérházában „party”-t rendez tiszteletre. Kis Zilahyról soha nem beszélünk, Piroka néninek mégis ereje eljónni.

A HÁZIASSZONY Kencsey Marianne, a kitűnő színésznő, aki nemcsak a *Liliomfi*-t, a mi életünknek is kedves szereplője feleségemmel, Kattival. Megörülünk egymásnak. Faludy Gyurkával, Villon szénálsis „átöltözésével”, most találkozunk először a börtön óta. Az egyik legnagyobb elő magyar grafikkal, Szalay Lajossal is ezen az estén ismerkedtem meg, a New York-i „magyar negyedben”.

1974: a *Nyulapaprikas* forgatókönyvét írjuk. „Egy Szatmári Lajos nevű öregember kereste Amerikából” – mondja az alkalmi hivatalség. „Nem Zilahy!” – kérdezem izgatottan. A név semmit nem mond nekik.

Az Aranyhalban, később a Pozsonyi úton, a máig kitűnő Kis kákuik vendéglőben találkoztunk. Lajos bácsi titokzatos, idegenül fürkész. „Mennyit adod el nekem a neved „félt”? – kérdezi. Nem értem. „A Gyöngyössy név kiejtésén.” Nem értem. „Mondjuk: „Gyönsy”. Könnyű kiejteni: Dzsonszinak.

Célzásokat tesz nyelvismertetemre, diáinkra. Minden filmünket megnézte. „Nemeskürty dícsért. De a legjobb referencia, ha megnézem, kik az elemzők. Mennél tehetségesebb vagy, annál vesztettebbek.” Elkéri verseim kéziratát. Másnap leken igéri az angol kiadást. (Azóta is csak olaszul jelentek meg, talán most nemetül.)

Csak a negyedik ebédnél árulja el, „miben utazik”. Magyar Filmrodát szeretne alapítani New York-i házában fiatal magyar filmesek támogatására, Kabay Barnával és velem. „Később visszatéphetnek budai házatokba, ahol Kacsóh Pongrácz a *János vitéz* komponálta.” Még ezt a bizonytalan budai legendát is ismeri.

ELÉGEDETTEN „csemegezi” a vadpörköltet. Főlöleségen sok az úgynevezett alkotófantázia a Duna völgyében. Főleg cselekvés-fantáziára van szükségünk.

Talán ez a valómás a végrendelete számomra.

Gyöngyössy Imre:
Találkozásaim
Zilahy Lajossal,
Mozgó Képek,
1986, 6. sz.

A győri Kultúrház nézőtere talán egy kicsit nagyobb volt, mint a Belvárosi Színházé Budapesten, a két színpad arányai viszont csaknem azonosak lehettek. A próbaelőadás szempontjából mindenképpen fontos ez a tény. Nem lett volna szerencsés olyan helyszínt választani, ahol át kell rendezni a jeleneteket, mert túl tágas vagy túlságosan szűk a színpadi tér. Nem beszélve a díszletezés nehézségeiről!

A rendelkezésre álló forrásokból nemigen lehet megállapítani, milyen szerepet töltött be ez az este a győri társadalom életében. Azt azonban tudjuk, hogy a Kultúrház megnyitása előtt hosszú ideig nem rendeztek színvonalas előadásokat a városban. Sziklai Jenő és társulata korábban az Apolló moziba kényszerült, 1935 nyarán pedig fából készült, ideiglenes színpadon játszott. Az új győri színház felépítését az Országos Színészegyesület vezetősége is támogatta, mert Győr városának kérésére húsz évre harmincezer pengős kölcsönt nyújtott az építkezés befejezéséhez. Cserébe „a koncesszionált színtársulat 3 és fél hónapra, május 15-től szeptember 15-ig díjmentesen megkapná a színházat”.⁹

A színházak államosítása után ez a helyiség lett az új épület átadásáig, 1978-ig a Győri Kisfaludy Színház otthona. Ma pedig a Vaskakas Bábszínház játszóhelye.

Az *Úrilány* győri előadása

A Belvárosi Színház társulata 1935. november 4-én, hétfőn reggel, autóbusszal érkezett meg Győrbe. Az indulás előtt fénykép készült az autóbusz előtt felsorakozott társulatról. Nemcsak a művészek láthatók a képen, hanem a színpadi munkások is. Az autóbusz ablakán a produkció plakátja, a csomagtartón poggyászok, Vidor Ferike kezében termosz. A vándorszínészek XX. századi utódai indulnak kalandos útra – igazi színházi élménnyel megajándékozni a vidéki közönséget. Számos olyan mozzanata van az utazásnak, amely a magyar színjátszás hősi korszakát idézi. Már nem ragadt a sárba az ekhós szekér, de a díszleteket szállító teherautó pótkocsija az országúton felborult. A balesetről az *Esti Kurír* így tudósított: „Győr előtt harminc kilométerre tengelytörést kapott, és a díszletek, valamint a szereplők kellékei tönkrementek. A színházban a távirat nagy ijedelmet keltett, és Bárdos Artúr azonnal intézkedett, hogy Gara Zoltán, a díszletek tervezője utazzék Győrbe, hogy helyreállítsa a baleset okozta

károkat. Később még egy távirat érkezett, amely jelentette, hogy a felborult díszletek teljesen használhatatlanok. Már-már arra gondoltak, hogy a győri bemutatót el kell halasztani, amikor Gara Zoltán telefonált Győrből, és megnyugtatta a színházat. Közölte, hogy a kár korántsem olyan nagy, amint azt az első sürgönyök leírták, néhány óra alatt minden javítás elkészül.”¹⁰

Ezt a kellemetlen közjátékot Stella Adorján író, újságíró az előadásról szóló beszámolóiban is megemlíttette. „A kellék és bútorok egy része megrongálódott az úton, úgyhogy – mint igazi »vándortársulathoz« illik – egy csomó holmit kölcsön kellett kérni a városban. Estére aztán minden rendbejött, és a ragyogó, modern kis színház teljes felkészültséggel várta közönségét” – írta *Az Estben*.¹¹ A *Színházi Életben* megjelent riportjában jóval színesebben dolgozta fel a kellemetlen esetet: „valaki megállapítja a színpadra hunyorgatva: Weisz főorvos úr csillárja! Kiderült, hogy a tisztifőorvos adta kölcsön a csillárt az összetört lámpák helyett.”¹²

Bárdos Artúr emlékiratában is kiemelte, hogy „mulatságos izgalom volt, utazni társulatostól, pereputtyostól a modern ekhós szekéren, megérkezni egy ismeretlen városba, és ott élni ki az idegeket amúgy is eléggé igénybevevő premier izgalmát.”¹³

A győri előadás körülményeit jobbára Stella Adorján idézett jelentéseiből ismerjük. A publicista azt is feljegyezte, hogy a Belvárosi Színház társulata a hétfői és a keddi bemutaton minden kellékkel a budapesti bemutató körülményeit igyekezett felidézni, még az előadás kezdetét jelző gongot is elhozták magukkal. A gongütések elhangzása előtt – ahogyan *Az Estben* olvasható – „Bárdos Artúr jelent meg frakkban a lámpák előtt, és formás beszédben üdvözölte a közönséget. Ismertette a »try out«-premier célját, és bejelentette, hogy a szerző és a szereplők csak az előadás végén köszönik meg az esetleges tapsokat.”¹⁴ A *Pesti Hírlap* kissé részletesebben szólt a „formás beszédéről”: „A színház igazgatója az előadást bevezető szavaiban azt mondotta, hogy azért választották éppen Győrt a kísérlet céljára, mert ez a vidéki nagyváros Nyugat útvonalán fekszik, és egyike a vidék legnagyobb és legfontosabb kultúrközpontjainak. Ez a szerencsés fekvés méltóvá tenné Győrt akár a magyar Salzburg szerepére is. Győr városa valóban méltó keretet nyújtott az *Úrilány* ősbemutatójához.”¹⁵

⁹ Az Országos Színész Egyesület 66-ik közgyűlése 1935. április hó 16–17–18-án. Jegyzőkönyv = *Színészek Lapja*, 1935, 5. sz., 6.

¹⁰ A győri országúton felfordult a teherautó az *Úrilány* díszleteivel = *Esti Kurír*, 1935. november 5., 12.

¹¹ STELLA Adorján: Győr színházi ünnepe. Zilahy Lajos új darabjának bemutatója = *Az Est*, 1935. november 6., 6.

¹² STELLA Adorján: Győri kirándulás = *Színházi Élet*, 1935, 46. sz., 19.

¹³ BÁRDOS: i. m. (1942), 159.

¹⁴ STELLA Adorján: Győr színházi ünnepe. Zilahy Lajos új darabjának bemutatója = *Az Est*, 1935. november 6., 6.

¹⁵ (M.): Az *Úrilányok* [sic!] bemutatója Győrött. Próbabemutató egy vidéki városban = *Pesti Hírlap*, 1935. november 5., 15.

SZÍNHÁZI ÉLET

ZILAHY LAJOS AZ „ÚRILÁNY” PRÓBÁJÁN

A szerző elmagyarázza Bulla Elmának az „Úrilynő” figuráját

— Ez hasonlít egy kicsit ahhoz, amit a „Süt a nap”-ban mondtál
Rózsahegyi Kálmán, Zilahy Lajos

Próbáld ki!

Zilahy Lajos leveleiből és a sajtóban megjelent írásokból egyértelműen körvonalazódik, hogy az alkotók a próba-folyamat részeként tekintettek a vidéki előadásra. Zilahy Lajos az elutazás napján hosszasan beszélt Az Est újság-írójának arról, hogy a próbapremier több vizet zavart, mint ahogy azt gondolta. Sokan feltették neki a kérdést: „mi az, nem bíztok a darabban, hogy előbb Győrbe mentek?” A furcsa megjegyzést Zilahy nem viccelte el, hanem komoly magyarázattal szolgált, és igyekezett közönségét beavatni a drámaírás műhelytitkaiba: „A darab cigarettafüstben, magányos dolgozószobában születik és íródik, az alakok benne maguk is cigarettafüstből és magányból vannak. Még nem élőlények. Ahhoz, hogy élőlénné váljanak, szükséges, hogy belépjenek abba a bűvös, sugárzó körbe, amit ötszáz vagy ezer ember átható tekintete hoz létre, az a tekintet, amely a színpadra szegeződik. E sugárzás hatása alatt, a száz és száz emberi szem tükrében, és azontúl száz és száz emberi lélekben válnak élővé vagy enyésznek el végképpen.” Arról is beszélt, hogy a darabot a kéziratból nem lehet megismerni, mert az „olvasásban legszebb darabok sápadtan támolyognak a színpadon, a leghigabb kéziratok pedig sűrűvé válnak, és élni kezde-

nek a rivaldán túl.” S nincs magyarázat arra, hogy ez miért lehetséges. Hiába a tapasztalat, hiába a tudás, minden csődöt mond. Az angolok ezért viszik el a bemutató előtt két-három hétre vidékre a darabot. „A darab sorsán ez nem sokat változtat, de közben és utána igen sok hibát ki lehet küszöbölni. Ezért megyünk mi Győrbe. Teljes budapesti előadást nyújtunk ott ma este, és ezen a ponton kultúr-szolgálatot is teljesítünk a vidék felé. Hiszem, hogy író-társaim követni fogják példámat. Nem is az enyémet, hanem a külföldét” – zárta gondolatait az író.¹⁶

Ezt a törekvést azonban a győri közönség figyelmen kívül hagyta. A győriek nem azért váltottak jegyet, hogy részt vehessenek egy eddig Magyarországon még nem ismert szokás meghonosításában, hanem azért, mert elsőnek akarták látni Zilahy Lajos új darabját. Az alkotók ugyan minden fórumon hirdették, hogy ez még nem a végleges produkció, hangsúlyozták, hogy a valódi premierre majd csak a fővárosban kerül sor, mindez nem érdekelte a publikumot. A hölgyek új ruhát varrattak a különleges színházi estére, és aki csak tehetett, részt vett a nem mindennapi előadáson.

Az érdeklődést csak fokozták az előkelő budapesti vendégek. Számos fővárosi lap munkatársa megjelent a nevezetes színházi eseményen. A Színházi Élet riportjából

Zilahy Lajos az Úrilynő próbáján, Színházi Élet, 1935, 45. sz.

¹⁶ Elutazott az „Úrilynő” Győrbe. Mit mond Zilahy Lajos a kirándulásról?
= Az Est, 1935. november 5., 6.

tudjuk, hogy kik tisztelték meg jelenlétükkel a próbapremiert: „A városi páholyban dr. Szauter Ferenc polgármester jelent meg családjával, és vitéz Haász Aladár miniszteri tanácsossal. A szemben lévő páholyban a két elegáns igazgatónő, Bárdos Artúrné és Herman Richárdné vette közre a szerző szépséges feleségét, Bárczy Piroskát. A népszerű atya, Bárczy István volt igazságügyi miniszter a földszint első sorában foglalt helyet Bethlen Margit grófnő és Bornemissza Elemérné bárónő társaságában. A pesti színházi világot Gombaszögi Irén és Alberti Viktor képviselte. A helyi notabilitások is szép számmal vonultak fel. Ott volt többek között Einblick Károly tábornok, állomásparancsnok, Sólyom Andor, az ítélőtábla elnöke, dr. Rácz Ernő főügyész, Hanny Tibor közjegyző, a Kaszinó elnöke, Valló István kultúratanácsnok, és azonkívül sok katonai, polgári és egyházi méltóság. A győri asszonyok valóságos divatrevüt rendeztek a nézőtéren. Még az erkély soraiban is gyönyörű estélyiruhák tündököltek. A budapestiek között leginkább Hatvany Lili bárónőt keresték, és csalódással értesültek róla, hogy a bárónő szabadságra utazott, és ezért nem vehetett részt a nagy színházi estén.”¹⁷ A tudósítás nem csupán névsorolás, bemutatja azt is, kik tartoztak ebben az időben a kisvárosi elithez. Feltűnő, hogy csupa olyan személy nevét sorolta fel az újságíró, akik az államigazgatásban dolgoztak. De kik lehettek azok, akiket egyszerűen „polgári „méltóságoknak” nevezett a szerző?

Az 1935. november 4-én és november 5-én megtartott két előadás összesen négyezer pengőt jövedelmezett. A bevételből a Belvárosi Színház igazgatói nagyobb összeget az Országos Színészegyesület jótékony alapjainak juttattak. Bár a győri előadásra nem érkeztek színbírálok, a közönséget ez egyáltalán nem zavarta meg abban, hogy premierhangulatot teremtsen. Stella Adorján *Az Est* című napilapban leszögezte, hogy a „budapesti kritikus fog majd bírálatot mondani a darabról és az előadásról”. Tudósítóként azonban megállapíthatta, hogy hatalmas, tüntető sikernek lehetett tanúja: „Zilahy Lajos, a költő megkacagtatta és megríkatta a közönséget, amely Bulla Elma egyik jelenetét percekig tartó tapssal fogadta, és a befejezés után nem gondolt a ruhatárra, hanem negyedóraig maradt a helyén, és úgy éljenezte a szerzőt és a művészeket.”¹⁸

Hasonló beszámolók jelentek meg valamennyi budapesti lapban. Mintha az eredeti célról, a kipróbálásról mindenki megfeledkezett volna. Egyedül a *Magyar Hírlap*ban emlékeztettek egy humoros történettel arra, hogy mi volt az eredeti szándék. Az anekdota szerint az egyik

elragadtatott gratulálónak Zilahy Lajos azt válaszolta, azt szeretné inkább tudni, hogy mi nem tetszett. Mivel az illető úr nagy asztaltársasággal ült együtt, arra kérte, menjen, és kérdezzen meg mindenkit külön-külön. Negyedóra múlva a társaság minden egyes tagja megírta a darabra, az előadásra és a színészek játékára vonatkozó észrevételét. A cikk szerint „Zilahy nagyon megköszönte, aztán hozzákezdett az észrevételek áttanulmányozásához. – A tizenöt észrevétel közül kettőt magáévá tett, és ezek szerint korrigálta is a darabot...”¹⁹

A győri próbabemutatónak volt azért egy jóval kézzelfoghatóbb eredménye: a lapok színházi rovatában hosszú ideig szerepelhetett Zilahy Lajos műve. És a Belvárosi Színházban megrendezett premier után megjelent kritikák végre ismertették a darab hosszú ideig titkolt cselekményét. A történetet az *Újság* színikritikusa, Vázsonyi Endre foglalta össze a legjobban: „Janka, az úrilány, megunta a szegény, reménytelen életet, és nagy kalandra szánja el magát. Autóbalesetet színelve, bejut a vidéki kastélyba, ahová Brigit, a tékozló aranyifjút egy évre internálta kérelhetetlen atyja. Rövidesen megkedvelteti magát a háziakkal, nélkülözhetetlenné válik, erélyes kezébe veszi az ügyek intézését. Apját, anyját, bátyját inkognitóban kertésznek, kulcsárnőnek, sofőrnek fogadtatja fel, ő maga pedig erényesen kivédi Brigi szerelmes ostromát. Amikor Janka dolgavégezetten hazautazik, a fiú utána szökik, és titokban feleségül veszi. A fiatalok lakásán találkozik a mit sem sejtő földbirtokos-szülőpár, ([akik] időközben tönkrement[ek]), a lány szülei meg a bátyja, azután még Jankának egy barátnője is. Brigi szülei lassan és nagy meglepetések során tudják meg, hogy Janka a fiuk felesége, a kertész (aki egyébként maga is letört hajdani nagyúr) nem más, mint a menyük papája, a kulcsárnő a mama, a sofőr a bátya. Nem baj, ha elmúlik az első ijedtség, kezdődhetik a vidám, dolgos, új élet.”²⁰ (Az összefoglalásból azért az kimaradt, hogy Jankát azért csempészi barátnője, Dido a kastélyba, hogy titokban Brigi szeretője legyen...)

Az előadásról megjelent kritikák szinte egybehangzóan bírálják a szerzőt, elsősorban azért, mert bohózatokba illő jelenetekkel tarkította a fontos társadalmi kérdéseket tárgyaló művet. De azt is jól látták, hogy a színpadi siker kényszere miatt ki kell szolgálni a közönséget. Ráskai Ferenc, a *Pesti Hírlap* munkatársa közel járhatott az igazsághoz, amikor úgy vélte, hogy Zilahy Lajos új darabjának cselekménybonyolításával a kortárs magyar sikerdarabokat csúfolta ki zseniálisan. Az újságíró alig leplezett indulattal korholta a publikumot: „Ha azt szereti a közönség,

¹⁷ STELLA Adorján: *Győri kirándulás = Színházi Élet*, 1935, 46. sz., 19.

¹⁸ STELLA Adorján: *Győr színházi ünnepe. Zilahy Lajos új darabjának bemutatója = Az Est*, 1935. november 6., 6.

¹⁹ *Hallotta? = Magyar Hírlap*, 1935. november 10., 14.

²⁰ VÁZSONYI Endre: *Úrilány. Bemutató a Belvárosi Színházban = Újság*, 1935. november 9., 4.

SZINHÁZ

Zilahy Lajos, az
„Urilány” szerzője.

Zilahy Lajos
az Urilány
szerzője,
Solty Kató
képriportja,
Tolnai
Világlapja,
1935, 47. sz.

Sz
Sz

Zilahy Lajos „Urilány” című érdekes vígjátékát a Belvárosi Színház mutatta be kitűnő előadásban. Nagy György és Bulla Elma jelenete.

ami csak a színpadon – esetleg a kabarészínpadon – történhetik meg, ám tessék – vegyed és egyed az Úrilányt, ó közönség!”²¹

De ezzel még nem zárult le az *Úrilány* előadás-története. Zilahy Lajos írói gyakorlatáról sok mindent elárulnak Bárdos Artúr sorai: „Egy kedves emlékekkel gazdagabban jöttünk haza Győrből, de bizony nem sokkal okosabban. Kiderült, hogy Pestre nézve csak a pesti közönség, a pesti hatás számít, és a pesti bemutató után Zilahy még vagy háromszor átírta a harmadik felvonást, amelyben valami baj mutatkozott. Minden héten más és más harmadik felvonást játszottunk, és akik különböző alkalmakkor, nagyobb időközökben látták a darabot, váltig vitatkozhattak az *Úrilány* cselekményén, befejezésén. Nem tudták, hogy mindegyikük helyesen emlékezett, és egyformán igazuk volt... A sikernek, szerencsére, ez sem ártott, és a darab telt házzal rohogott a századik, majd a százötvenedik előadás felé.”²²

Utóirat

Bárdos Artúr soraival be is fejezhetnénk az érdekes kísérlet ismertetését. Zilahy Lajos azonban nem érezte kudarcnak vállalkozását, és a folytatás mellett döntött. Még két „try out”-ról vannak adataink. Az elsőnek 1937. január 12-én Miskolc volt a helyszíne – a Magyar Színház együttese *A szűz és a gödölye* című színdarabot játszotta el a fővárosi premier előtt. A főbb szerepekben Törzs Jenő, Makay Margit, Titkos Ilona, Földényi László, Hajmássy Miklós, Szakáts Zoltán, Bilicsi Tivadar és Bársony Erzsike lépett fel. Az előadás után Zilahy Lajos kiemelte: „A gondolat, hogy a főváros és a vidék között szellemi kapcsolatot kell teremteni, nem új, és nem is tőlem származik. Ezek a kapcsolatok az újság, a film, a rádió révén már ügyis kiépültek, de, hiába, a gépcsodák mégsem pótolják az eleven emberi hang varázsát. Valódi csodának én a legmagasabb európai színvonalon álló magyar színjátszást tartom. Hozzáérve a Nyugathoz is.”²³

A következő Zilahy-próbabemutatóra Szegeden került sor. A Vígszínház társulata itt játszotta el 1939. szeptember 23-án a *Gyümölcs a fán* című színdarabot. Az előadás előtt az író emlékeztetett arra, hogy a magyar közönség, sőt a magyar sajtó idegenkedve fogadta ötletét. Ő azonban ennek ellenére ragaszkodik az amerikai és angol mintára megvalósított gyakorlathoz: „Ennek a rendszernek két nagy előnye van; elsősorban a vidéki közönség mélyebben bekapcsolódik a főváros meglehetősen elszigetelt színházi kultúrájába; másrészt a főváros is nyer vele, mert a budapesti bemutatót egészen csiszolt előadásban kapja. Ha mi Szegedről visszamegyünk Budapestre, a szegedi előadások tanulságai alapján két napig még teljes próbát fogunk tartani. A vidéki közönség a magyar színjátszás tehetségeit rendszerint csak vendégszereplések keretében láthatja, és ezeknek a vendégszerepléseknek természetesen megvan az a hátránya, hogy hiányzik belőlük az ensemble-szellem. Most azonban a Vígszínház együttese vendégszerepel, és mondhatom, olyan előadást nyújt, amely minden túlzás nélkül becsületére válhatna a modern francia vagy angol színjátszásnak is.”²⁴

Ebből az írásból az is kiderül, hogy Magyarországon Zilahy Lajos kezdeményezte, hogy a színészek és az író a bemutató előadáson csak a színjáték végén köszönjék meg a tapsot: „Az újítás abban áll, hogy a felvonások között nemcsak a szerző, de a színészek sem jönnek a függöny elé” – hívta fel a szegediek figyelmét.²⁵

A vidéki próbabemutatóknak aztán a II. világháború véget vetett. Amikor 1943 tavaszán a Nemzeti Színház Zilahy Lajos *Szépányám* című művének előadására készült, a *Színházi Magazin* újságírója feltette a kérdést a drámaírónak, hogy miért nem viszi darabját vidéki ősbemutatóra. Zilahy beismerte, hogy a Nemzeti Színház Pécssett tervezte az ősbemutatót, ám a díszletek szállítása, és a darab mintegy negyven szereplőjének utaztatása „ma igen bonyolult lett volna.”²⁶

²¹ RÁSKAI Ferenc: *Úrilány. Írta: Zilahy Lajos. Bemutatta pénteken este a Belvárosi Színház = Pesti Hírlap*, 1935. november 9., 15.

²² BÁRDOS: i. m. (1942), 160.

²³ (G.): *A szűz és a gödölye. Zilahy Lajos darabjának eredeti bemutatója = Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap*, 1937. január 13., 5.

²⁴ (A Délmagyarország munkatársától): *Beszélgetés Zilahy Lajossal = Délmagyarország*, 1939. szeptember 23., 6.

²⁵ Uo.

²⁶ (sz. d.) [SZÁNTHÓ Dénes]: *Zilahy Lajos 8 kérdésre válaszol = Színházi Magazin*, 1943. 18. sz., 16.